

RESTAURACIÓ I REHABILITACIÓ D'EDIFICIS O ESTRUCTURES A LA VALL DEL MADRIU-PERAFITA-CLAROR

Qualsevol intervenció a la vall del Madriu-Perafita-Claror ha de respectar els principis ètics de la conservació del patrimoni cultural, les recomanacions internacionals derivades del Conveni del patrimoni mundial de la Unesco¹, les directrius que figuren a la Carta de Venècia, així com les altres directrius internacionals que ha ratificat Andorra, molt especialment les convencions europees sobre el patrimoni arquitectònic (Convenció de Granada), el patrimoni arqueològic (Convenció de la Valetta) i la Convenció europea del paisatge (Convenció de Florència). Aquestes intervencions s'han d'ajustar al que preveu la Llei 9/2003 del patrimoni cultural d'Andorra, als decrets relatius a la vall i al seu entorn i a les directives del Pla de gestió, que s'ha redactat en concordança amb els textos legals. Totes les actuacions han de contribuir al manteniment i a la conservació del valor universal excepcional que s'ha identificat en el projecte de candidatura i que ha estat reconegut pel Comitè del Patrimoni Mundial.

Conservació i intervenció en els edificis i estructures existents

La Llei 9/2003 del patrimoni cultural d'Andorra estipula que, en els paisatges culturals, s'ha de conservar l'aspecte exterior de l'àrea protegida. Només es poden autoritzar les intervencions que siguin compatibles amb la preservació dels valors estètics, culturals i naturals de l'espai (art. 15.2) i s'han de basar en principis científics i criteris tècnics (art. 15.3).

En coherència amb la Llei, el Decret de declaració de la vall estipula que s'han de conservar les estructures, les edificacions existents i els elements i valors associats derivats de les activitats tradicionals i d'aprofitament dels recursos de la vall. Cal fomentar-ne el manteniment i la conservació, utilitzant les tècniques i els materials tradicionals.

Aquest redactat implica que les actuacions s'han de cenyir tant com es pugui al

¹ Es tracta fonamentalment de les cartes redactades per l'òrgan assessor del Comitè de Patrimoni Mundial en matèria de patrimoni Cultural (Icomos). A banda de la Carta de Venècia (1964) relativa a la conservació i restauració dels monuments, cal mencionar la carta del patrimoni vernacular construït (1999), la carta internacional del turisme cultural (1999), la carta sobre els principis per l'anàlisi, la conservació i la restauració d'estructures del patrimoni arquitectònic (Victòria Falls, 2003) –que s'adjunta– i el Document de Nara sobre l'autenticitat (1994) que constitueixen un corpus de referència per establir una correcta protecció i conservació del patrimoni immoble la vall.

manteniment, la consolidació o la restauració. Ocasionalment, es poden plantejar accions d'anastilòsis (reconstrucció de parts desaparegudes o molt degradades) sempre que la conservació del bé ho justifiqui. Per tant, amb la finalitat de salvaguardar l'autenticitat dels béns, qualsevol modificació que se'n vulgui fer està exclosa. Aquesta prioritat de la reparació sobre la renovació també es recull a l'article 8 del Pla de gestió quan diu, d'una banda, que "es fomenta la rehabilitació així com el manteniment d'estructures i de construccions radicades dins de les propietats privades" i, de l'altra, que la finalitat d'aquestes és garantir "l'autenticitat de l'indret i la preservació de la seva integritat".

Aquest marc legal és congruent amb dos dels principis fonamentals de la conservació: el manteniment ordinari és el millor mitjà per no haver de rehabilitar i, si escau rehabilitar, qualsevol mesura s'ha de cenyir al que és estrictament necessari.

Aquest marc teòric s'ha d'aplicar tenint en compte que la vall del Madriu és un paisatge cultural viu. La seva vocació ramadera i agrícola, de recurs energètic o turístic, pot requerir que s'hagin d'adaptar alguns edificis existents per a nous usos. Aquestes actuacions han de tenir en compte que aquests nous usos no han de perjudicar la conservació del patrimoni, i que la seva adaptació sigui respectuosa amb la seva naturalesa (formes, materials). És evident que per assolir-ho unes intervencions respectuoses cal establir una diagnosi preliminar escrupolosa que fixi els paràmetres necessaris per respectar l'autenticitat i la integritat de l'element sobre el qual es pretén actuar. S'ha d'aplicar la norma de reversibilitat de les actuacions i dels materials tant com es pugui, i s'ha de tenir en compte la coherència indissoluble entre les parts exteriors de l'edifici i l'ordenament interior, que no s'ha d'aïllar del context per tal de no perjudicar-lo. En aquest sentit, la supressió de les estructures internes per conservar només les façanes s'ha d'excloure perquè afecta la integritat i el valor de l'edifici històric.

Aquesta problemàtica hauria de quedar resolta en bona part per el pla de conservació i la zonificació de la vall que ha de fixar uns objectius de conservació concrets per a cada sector en base al coneixement (inventaris).

A més, al marge de l'avaluació dels aspectes relacionats amb l'estructura o l'edifici, no s'ha d'oblidar que totes intervencions sobre el patrimoni arquitectònic s'hauran d'integrar i condicionar per tal de preservar l'àrea d'actuació concreta i s'hauran d'ajustar a la salvaguarda dels valors de la vall. Concretament, a banda de la protecció de les estructures arqueològiques i naturals i de la conservació de la xarxa de comunicacions terrestre tradicional existent, la percepció i la lectura del paisatge cultural no s'han de veure pertorbades o modificades per elements o instal·lacions. En els paisatges culturals, la Llei 9/2003 prohibeix la col·locació de publicitat, cables, antenes i tot element pertorbador visible des de l'exterior (art. 15.4).

En conseqüència, els projectes s'han de condicionar seguint dos eixos: la preservació de l'immoble o de l'estructura com a testimoni de la història de la vall, i la salvaguarda del seu context com a element que participa en l'autenticitat del paisatge cultural declarat. En aquest context, tenint en compte que existeixen unes agrupacions d'edificacions interrelacionades que constitueixen uns conjunts coherents, els projectes s'han de desenvolupar per a cada construcció o conjunt de construccions. En el cas dels cortals aquests projectes s'han de concebre amb molta cura i han d'estar estretament interconnectats per tal de conservar la unitat d'aquests conjunts que participen del valor universal excepcional de la vall i són un dels trets que caracteritzen l'ús tradicional d'aquest espai. Cal destacar que els decrets i el Pla de gestió posterior són molt lacònics a l'hora de precisar els criteris que han de regir les intervencions que es poden autoritzar a la vall. Només fixen uns objectius globals: la conservació i la preservació de l'autenticitat i de la integritat. Per assolir-ho fixen una directiva general: l'ús de tècniques i materials tradicionals.

Vist que aquest apartat no s'ha desenvolupat en el marc del Pla de gestió, caldrà fer-ho en el marc del pla de manteniment i conservació en què l'apartat relacionat amb la preservació dels edificis històrics és només un dels apartats que s'hi haurà de tractar. Edificis, restes arqueològiques, camins, recs, parcel·lars, medi ambient..., entre altres, haurien de constituir el cos d'aquest document que haurà de tenir en compte la interrelació entre tots aquests caràcters. L'inventari i el coneixement són la base d'aquesta tasca i s'ha de conservar una coherència patrimonial per a tot el paisatge

cultural. L'estudi del patrimoni de la vall ha de servir per fixar els eixos i les pautes que cal seguir. Cal destacar, però, que la vall és un paisatge evolutiu i s'hi documenten diferents tipus d'arquitectura. Entre altres, hi cohabituen uns edificis agropecuaris tradicionals, uns elements de l'arquitectura del granit, uns refugis de nova planta i uns abrics o cabanes temporals (pastors, caçadors, etc.) El pla de conservació haurà de precisar quins elements que participen en l'autenticitat i el caràcter de la vall s'han de conservar i quins són els que s'han de considerar com a pertorbadors i, si escau, s'hauran de millorar o eliminar (actuacions anteriors poc encertades que han afectat l'autenticitat de l'estructura o de l'edifici existent). Per cada tipologia caldrà establir els criteris d'actuació coincidents amb els objectius de protecció i de gestió integral de la vall

Pel que fa als edificis tradicionals la conservació és el principi rector ja que es tracta d'estructures arquitectòniques que formen part del BIC i de la seva història. En base al punt 8.3 del Pla de gestió, es pot admetre la reconstrucció d'estructures "sempre que les ruïnes i la documentació històrica o altres proves documentals disponibles permetin fer-ho, i sempre amb el respecte de les tècniques i els materials tradicionals originals". Aquesta opció també es contempla per al patrimoni arqueològic (art. 7).

Pel que fa als edificis, aquest article s'ha d'entendre en el sentit de la recuperació de la volumetria i de la forma que les edificacions havien pogut tenir anteriorment sempre que això es pugui demostrar de forma documentada i fefaent. Es tracta d'una tasca de recuperació, no de la creació d'un nou volum, la realització del qual és excepcional i no integra el marc de la conservació i tampoc es tracta en aquest document.

Reconstrucció de ruïnes (articles 7 i 8 del Pla de gestió)

La possibilitat de reconstruir posa de manifest la importància cabdal de la política de conservació ordinària (seguiment de l'estat i manteniment) ja que l'opció de la reconstrucció d'un element a causa de la seva degradació és contrària als principis fonamentals de la conservació. Per evitar-ho, cal establir uns plans de manteniment regular del patrimoni amb la finalitat d'evitar accions de reconstrucció i rehabilitació

que són costoses i que perjudiquen l'autenticitat del patrimoni.

A més, en el cas que no s'hagi pogut aturar la degradació, l'aplicació d'aquest apartat del Pla posa en relleu el paper del coneixement del patrimoni immoble existent a la vall com a pedra angular del pla de conservació. Sense la documentació prèvia no es pot autoritzar cap intervenció perquè no es podrà demostrar que s'actua correctament sobre el patrimoni.

D'altra banda, per aplicar aquests dos articles del Pla, cal tenir present que es distingeixen dos tipus diferents de ruïnes.

Ruïnes arqueològiques

Per una estructura arqueològica la conservació ha de mantenir les traces de la història i, en aquest cas, l'estat de ruïna és inherent a la naturalesa del bé. En conseqüència, la conservació ha de mantenir el context original d'aquest llegat i, a priori, l'opció de menor impacte és la conservació com a reserva arqueològica. En aquest marc, mentre no s'hagi exclòs preventivament la presentació al públic de les restes per assegurar-ne la salvaguarda, les iniciatives s'han de cenyir a les actuacions necessàries per assegurar-ne la conservació en el seu estat fragmentari. També cal tenir present que una reconstrucció s'ha de justificar en relació amb l'ús concret que se li vol conferir i és una intervenció excepcional. Aquest ús, ja sigui per recuperar la seva funcionalitat original o per donar-n'hi una de nova, ha de servir per assegurar la perennitat de l'estructura i no s'han d'afegir elements que pertorbin la lectura del seu ús tradicional. Una funcionalitat merament decorativa no justifica una afectació del patrimoni i a més, l'absència de funcionalitat incrementarà el deure relacionat amb la seva conservació. En tot cas, l'afectació de les ruïnes arqueològiques per facilitar-ne la comprensió o per donar-los un ús didàctic no n'haurà d'alterar el significat.

Val a dir que el paper educatiu del patrimoni es pot resoldre amb el lliurament de documentació abans de la visita o per la implantació d'un sistema d'informació consultable *in situ* (virtual o material). Tal com recull la Carta de Venècia, la restauració s'acaba on s'inicia la hipòtesi. Qualsevol actuació sobre les restes, ja sigui per estudiar-les, exposar-les o conferir-los un ús, s'haurà de justificar acuradament per tal de sospesar el benefici que aporta en relació amb l'afectació que implica. Normativament, aquest tipus d'afectació queda regulada pels articles de la secció primera del capítol III

de la Llei 9/2003 i pel Reglament d'activitats arqueològiques i paleontològiques aprovat pel Govern, que són aplicables a tot el patrimoni arqueològic (cf. *infra*).

Ruïnes arquitectòniques

Al marge d'aquest marc teòric, caldrà que el pla de conservació defineixi millor la terminologia emprada en el Pla de gestió (ruïnes). A priori, una distinció estricta entre estructura arqueològica, que s'ha de conservar en el seu estat inicial, i l'estructura arquitectònica, que podria ser reconstruïda seguint uns criteris estrictes, no sembla coherent ja que les dos tipologies se solapen. Una estructura arqueològica pot estar constituïda per les traces d'una estructura arquitectònica i a la inversa, una estructura arquitectònica pot situar-se en una zona arqueològica i segons el cas no es diferencia d'una ruïna arqueològica.

Aquest doble vessant mostra de nou la importància del procés de documentació que serveix per establir el grau d'intervenció admissible. Segons l'objectiu del projecte és l'únic mitjà per determinar el tipus d'intervenció (manteniment, consolidació, rehabilitació o reconstrucció) que s'adapta millor a la finalitat de preservació de l'autenticitat i de la integritat de l'element a què fa referència. En tot cas, els programes arquitectònics s'han d'adaptar a l'edifici i a les seves característiques i no a l'inrevés.

En aquest sentit, cal destacar que una lectura transversal de l'article 8 del Pla de gestió limita aquesta opció ja que, per les estructures arquitectòniques, aquesta possibilitat s'emmarca en un context aplicable als cortals i als edificis preexistents en les propietats privades. El conjunt d'aquestes intervencions s'han d'ajustar als programes de rehabilitació que s'han d'implementar en el marc de la conservació i gestió de la vall.

Procediment i documentació

De tot el que s'acaba d'exposar s'evidencia que les intervencions sobre els béns immobles (edificis o estructures) existents a la vall s'han de fonamentar obligatòriament en un estudi previ que analitzi amb exhaustivitat la història i el significat del bé, les seves característiques i particularitats així com el seu estat de conservació. El diagnòstic acurat del seu estat de conservació ha de permetre la redacció d'un projecte d'intervenció precís i respectuós.

Tal com preconitza la Carta de Venècia, aquest estudi ha d'expressar els objectius de la

intervenció i ha de descriure amb detall l'estat de l'immoble mitjançant documents escrits, gràfics i fotogràfics. Cal analitzar la història, efectuar les observacions arqueològiques que escaiguin i detallar les patologies que s'hi han observat.

Aquests resultats han de servir per establir un projecte de conservació o restauració en el qual s'expliqui i es raoni la proposta d'intervenció. La finalitat d'aquesta tasca preliminar és la de permetre establir un programa arquitectònic coincident amb els objectius de conservació del paisatge cultural i, alhora, generar la documentació necessària per facilitar la valoració del projecte en el moment de lliurar les autoritzacions. Per aquesta raó el programa ha d'incloure un apartat que precisi uns amidaments amb el detall dels treballs previstos, el calendari d'execució i un pressupost estimatiu. Sense aquestes dades és molt difícil determinar si el marc teòric del projecte pot materialitzar-se. Un bon projecte sense un finançament suficient pot implicar la contractació d'una empresa que no disposa de la infraestructura, el personal qualificat o el material necessari per acomplir els objectius de conservació que impliquen la utilització de les tècniques i els material tradicionals.

Les obres que hagin estat autoritzades requereixen que se'n faci un seguiment acurat. Totes les fases dels treballs (alliberament de l'estructura, consolidació, recomposició o integració) i els elements tècnics que sorgeixin durant l'obra s'hauran de consignar. S'han de documentar l'estat original i totes les fases de la intervenció (memòria i recull documental). Quan es treballa en un marc ben definit i ben documentat, la presa de decisió per fer front a una situació imprevista és més fàcil i la resolució del problema no hauria de presentar cap dificultat sempre que no impliqui un retrocés en la qualitat patrimonial que s'ha exigit inicialment.

Aquest dossier hauria de concloure amb recomanacions sobre les característiques i la periodicitat del manteniment que cal efectuar. En el marc de la gestió conjunta del bé, aquesta programació s'hauria de preveure en el pla de conservació de la vall.

D'altra banda, tenint en compte el grau d'exigència que requereix el fet d'actuar sobre el patrimoni cultural, és evident que els projectes de restauració i les direccions d'obra s'han d'encomanar a arquitectes qualificats i amb experiència en la conservació i restauració del patrimoni arquitectònic.

En el marc de la conservació de la vall, aquestes iniciatives han d'integrar els objectius i

la programació determinats per l'òrgan de gestió i el material generat ha de permetre establir un seguiment amb detall de les actuacions que s'autoritzen en el paisatge cultural, sigui quin sigui el promotor.

Tenint en compte que les autoritzacions i el seguiment posterior implica diverses administracions (Govern, òrgan de gestió, comuns), seria convenient determinar un procediment únic i establir una tipologia clara per a la documentació que s'exigeixi per tal de no duplicar les demandes de documents i fixar un marc homogeni.

No hem d'oblidar que des de l'aprovació del Pla de gestió la valoració de les obres a la vall incumbeix l'òrgan de gestió en el marc de la cooperació i coordinació. D'altra banda, l'autorització administrativa de les obres correspon al comú del territori en què es pretén intervenir i requereix un informe previ i preceptiu del ministeri titular de la cultura que té la missió de vetllar per la preservació del BIC.

Tret que es tracti d'aclarir un punt que no quedi resolt per la documentació ordinària, s'hauria de procurar evitar que un propietari es trobi en una situació en què un dels organismes reclama una documentació diferent de la que ha demanat un altre. Els promotors dels projecte s'han de poder acollir a un procediment reglamentat que precisi quins són els interlocutors, les etapes i la temporització de la tramitació. Per facilitar la gestió integral de la vall, tota la documentació administrativa i tècnica generada pels expedients, ja sigui original o còpia conforme, haurà d'integrar un únic arxiu corresponent a la memòria del BIC i la seva gestió. Aquest arxiu ha de ser consultable pels investigadors, ha de ser accessible al públic i se n'ha de fomentar la difusió.

Tenint en compte que l'Estat té el deure de vetllar per la conservació del bé declarat, tant a escala nacional com internacional, caldrà diferenciar entre el paper del centre de documentació de l'òrgan de gestió, que té unes atribucions, i l'arxiu que és competència del Ministeri de Cultura, que ha d'assegurar la perennitat d'aquesta documentació .

Críteris per a les intervencions

La Llei 9/2003 estipula que el patrimoni arqueològic és integrat pels béns mobles i immobles, tant si són a la superfície com si són al subsòl, susceptibles de contribuir al coneixement de la història i que per ser estudiats requereixen les tècniques de la

metodologia arqueològica. Tenint en compte, d'una banda, que l'inventari arqueològic de la vall no és complet i, de l'altra, que la densitat de les restes documentades en les zones prospectades és relativament important, l'àrea del bé declarat s'ha de considerar com un espai de presumpció arqueològica i que no és possible segregar-ne cap zona.

La realització d'intervencions arqueològiques o paleontològiques requereix l'autorització prèvia del ministeri titular de la cultura i un informe del Consell Assessor del Patrimoni. Es consideren intervencions arqueològiques o paleontològiques les prospeccions, els sondejos, les excavacions i qualsevol altra intervenció, amb remoció de terres o sense, que tingui per finalitat descobrir o investigar restes arqueològiques o paleontològiques. Aquestes intervencions s'han d'ajustar als procediments previstos pel Reglament d'activitats arqueològiques i paleontològiques d'Andorra.

En conseqüència:

- S'han de consultar els tècnics d'arqueologia de Patrimoni Cultural a fi de determinar el procediment més adequat abans de realitzar qualsevol projecte que afecti les estructures o els terrenys inclosos en el paisatge cultural declarat.
- S'han de consultar els tècnics d'arqueologia de Patrimoni Cultural a fi de determinar el procediment més adequat abans de realitzar qualsevol projecte que afecti els terrenys inclosos en el paisatge cultural.

Pel que fa a les obres que afectin els béns immobles, com ara cortals i bordes, tal com es desprèn dels apartats anteriors, cada projecte s'ha de fonamentar en la documentació i en la realitat específica de cada estructura o edifici sobre el qual es vol actuar, tenint en compte el marc general de la preservació de la vall. Cal respectar la tècnica exacta i els materials de l'estructura que es vol restaurar o rehabilitar. Actualment, sense disposar d'un coneixement detallat de cada estructura i a l'espera d'un pla de conservació que els detalli, és molt difícil establir uns paràmetres normatius precisos que siguin aplicables a tots els béns. Contràriament, és possible establir uns criteris que donen unes directives que haurà de respectar l'arquitecte encarregat de redactar el projecte.

La conservació, restauració o rehabilitació de béns que integren el paisatge cultural

requereixen, com per a tots els béns patrimonials, un enfocament pluridisciplinari i una metodologia de treball que n'asseguri la salvaguarda física, el testimoni històric que representa i l'autenticitat. En aquest sentit, la Llei 9/2003 ja defineix a l'article 1 què significa la restauració i també especifica, a l'article 15, que les intervencions de restauració efectuades en un monument s'han de basar en principis científics i criteris tècnics.

D'aquesta manera tot projecte d'intervenció sobre el patrimoni arquitectònic ha de contenir:

- Un estudi previ d'acord amb la naturalesa i la complexitat dels treballs que s'hi preveuen, que expressi els objectius de la intervenció, descrigui amb detall l'estat del monument per mitjà de documents escrits, gràfics i fotogràfics, n'analitzi la història i les observacions arqueològiques que s'hi puguin efectuar i en detalli les patologies que s'hi han observat.
- Un projecte de restauració en què s'hi expliqui i s'hi raoni la proposta d'intervenció. presentar les mesures destinades a conservar l'entorn.
- Uns amidaments que detallin els treballs previstos, un calendari d'execució i un pressupost estimatiu.
- Una memòria exhaustiva en què es detallin les eventuais modificacions respecte del projecte inicial. Ha de constituir un recull documental on s'hi han de resumir les grans etapes de la intervenció, on s'hi han de presentar les actes de les reunions d'obra, les fotografies significatives dels treballs i els plànols de modificacions. Ha de concloure amb recomanacions sobre les característiques i la periodicitat del manteniment que cal dur a terme en el bé?
- En el cas de projectes que pretenguin recuperar la volumetria i la forma que les edificacions haurien pogut tenir anteriorment s'ha de demostrar de forma documentada i fefaent que la volumetria proposada recupera un estat anterior. En aquest cas és necessari que el projecte executiu avaluï

detingudament la relació amb el lloc d'implantació per tal de no distorsionar-lo. El respecte de les estructures existents (murs, feixes camins, etc.) n'implica el manteniment i qualsevol proposta d'afectació haurà de ser avaluada per un arqueòleg.

Els projectes de restauració i les direccions d'obra han de ser encomanats a arquitectes qualificats i amb experiència en la conservació i la restauració de monuments històrics.

Els projectes d'intervenció s'hauran d'ajustar als criteris següents:

Implantació i volumetria

- Atenent que es tracta de conservar o rehabilitar el patrimoni existent, s'exclou la modificació de la implantació i la volumetria .
- Per tal de preservar la integritat dels immobles històrics, s'exclou el buidat de l'interior per només conservar les façanes.

Materials

- La restauració o la rehabilitació de cobertes ha de recuperar els materials o les tècnics originals (fusta, llosa, morters, etc.).
- Per assolir la integració més gran possible, el material que s'hagi de fer servir perquè s'ha perdut o no es pot utilitzar perquè s'ha desgastat, s'haurà d'ajustar a les característiques i a l'aspecte de l'estructura sobre la qual s'intervé.
-
- S'exclou la utilització de materials que no siguin similars als que s'hagin documentat sobre l'estructura o l'edifici original.
- En cas que la pedra recuperada no sigui suficient s'utilitzarà la pedra del lloc sempre que no procedeixi de restes arqueològiques o d'altres

estructures i caldrà que aquesta operació sigui supervisada pels arqueòlegs de Patrimoni Cultural.

- Per tal de respectar les tècniques i materials tradicionals dels edificis s'exclouen els rejuntats i la utilització del ciment.

Obertures, fusteria i instal·lacions

- S'han de conservar les obertures originals i s'exclou qualsevol integració d'elements arquitectònics exògens a la vall (terrasses, capelines, etc.).
- En el cas de tractar-se d'una reconstrucció, si no es poden documentar les obertures originals, les obertures s'hauran d'inspirar en els models tradicionals que existeixen actualment a la vall. La proposta s'haurà de justificar en el projecte.
- La fusteria s'ajustarà al mètode de construcció original (entramat de bigues i postos, cabirons vistos) i l'acabat serà el mateix que el model original defugint els models prefabricats per recuperar la tècnica tradicional. En cas de recuperació de volum caldrà inspirar-se en els models que existeixen actualment a la vall. La proposta s'haurà de justificar en el projecte.
- S'han d'excloure els materials que generin un efecte mirall.
- Totes les instal·lacions indispensables s'han de fer de manera que siguin invisibles i es preservi la lectura i el caràcter de l'edifici i de la zona.

Entorn de l'edifici

- S'han de mantenir en l'estat actual i, si escau, restaurar els murs de pedra seca associats amb l'estructura sobre la qual s'intervingui (tancaments, feixes, etc.). Qualsevol intervenció s'ha d'ajustar als objectius globals de protecció fixats pel paisatge cultural.

CHARTRE ICOMOS - PRINCIPES POUR L'ANALYSE, LA CONSERVATION ET LA RESTAURATION DES STRUCTURES DU PATRIMOINE ARCHITECTURAL (2003)

Adoptés par la 14^{ème} Assemblée Générale de l'ICOMOS à Victoria Falls, Zimbabwe, Octobre 2003

PRINCIPES GENERAUX

BUT DU DOCUMENT

Les édifices anciens par leur nature (matériaux et mises en oeuvre) imposent des démarches particulières pour le diagnostic et la restauration qui limitent l'application des normes légales et de construction applicables

Des recommandations ne sont pas seulement souhaitables, elles sont nécessaires afin de garantir que les procédures relatives à la restauration des structures soient adaptées au contexte rationnel, scientifique et culturel.

Les "PRINCIPES" présentés dans ce document, qui seront suivis de directives, constituent la première étape vers la préparation des recommandations, instrument indispensable pour tous les intervenants de la conservation et de la restauration des structures.

Les directives sont disponibles en anglais dans un document séparé.

1. CRITÈRES GÉNÉRAUX

1.1. La conservation, le renforcement et la restauration des structures du patrimoine architectural requièrent une approche pluridisciplinaire.

1.2. Par respect envers chaque culture; le patrimoine doit être étudié dans son contexte culturel, par conséquent la valeur et le niveau d'authenticité ne sont pas déterminés par des critères universels.

1.3. La valeur d'un édifice historique n'est pas limitée à la perception que l'on a de celui-ci. Elle dépend de l'intégrité de toutes les parties qui le composent. Par conséquent la suppression de structures internes pour ne maintenir que les façades devra toujours être évitée.

1.4. Si des changements d'usage ou de fonction sont garants d'une meilleure conservation et de l'entretien du patrimoine, les exigences de la conservation et les conditions de sécurité doivent être soigneusement prises en compte.

1.5. La conservation ou la restauration des structures du patrimoine architectural n'est pas une fin en soi, c'est un moyen au service d'un objectif plus large: la pérennité de l'édifice dans sa globalité.

1.6 Les structures historiques, en raison de leur histoire souvent complexe, nécessitent la mise en oeuvre d'études et de projets suivant des phases précises, comme dans la médecine: l'anamnèse, la thérapie et le contrôle. A chaque phase correspond la recherche appropriée pour la collecte des données et des informations pour identifier les causes des désordres, pour déterminer le choix des mesures à prendre, et pour contrôler ensuite leur efficacité. Afin que l'impact sur le patrimoine soit minimal il faut employer les ressources disponibles d'une manière rationnelle. Il est généralement nécessaires que ces étapes se succèdent dans un processus itératif.

1.7 Aucune action ne doit être entreprise sans avoir préalablement évalué les effets négatifs sur l'édifice historique, excepté dans le cas où des mesures urgentes de sauvegarde sont nécessaires pour empêcher un écroulement imminent de la

structure (p.ex. après des dommages sismiques); néanmoins ces mesures ne doivent pas changer la structure d'une manière irréversible.

2. RECHERCHE ET DIAGNOSTIC

2.1 En général une équipe pluri-disciplinaire, composé selon le type et l'échelle du problème, devrait être constitué dès la première phase de l'étude - comme dans le relevé préalable du site et dans la préparation du programme d'investigations.

2.2 Les données et les informations peuvent être étudiées une première fois d'une manière approximative afin d'établir un plan d'action approprié au problème réel de la structure.

2.3 Une compréhension claire de la typologie, du comportement, des performances des structures et des caractéristiques des matériaux est nécessaire dans l'exercice de la conservation. La connaissance de la conception originelle des structures, des techniques employées lors de la construction, des transformations, des phénomènes vécus, et de leur état actuel est essentielle.

2.4 Les structures des vestiges archéologiques posent des problèmes particuliers car elles nécessitent des interventions de stabilisation pendant les phases d'excavation quand la connaissance est encore incomplète. Le comportement structurel d'une construction en cours de fouille peut être complètement différent d'une construction exposée. Ainsi les projets d'interventions et les solutions adoptées peuvent être différents afin de ne pas compromettre l'aspect, l'apparence et l'usage de la construction.

2.5 La conservation des structures du patrimoine bâti requiert simultanément des analyses qualitatives et quantitatives. Les premières sont fondées sur l'observation directe des désordres et de la dégradation des matériaux. Elles s'appuient sur les recherches historiques et archéologiques. Les secondes concernent essentiellement les tests spécifiques, le suivi des données et l'analyse des structures

2.6 Avant de prendre une décision concernant une intervention sur des structures il est indispensable de déterminer les causes des désordres, et ensuite d'évaluer le niveau de sécurité de la structure.

2.7 L'évaluation du niveau de sécurité (qui est la dernière étape dans le diagnostic ou le besoin de traitements est effectivement déterminé) doit tenir compte des analyses quantitatives et qualitatives et de l'observation directe, des recherches historiques, de la modélisation mathématique le cas échéant et, en tant que besoin des résultats expérimentaux.

2.8. Le plus souvent l'application de coefficients de sécurité conçus pour les ouvrages neufs conduit à des mesures excessives, inapplicables pour les édifices anciens.

Des analyses spécifiques devront alors justifier de la diminution des niveaux de sécurité.

2.9 Toutes les informations sur la documentation réunie, sur le diagnostic, sur l'évaluation de la sécurité et sur les propositions d'intervention doivent être consignées dans un rapport de présentation explicite.

3. LES REMÈDES ET LE CONTRÔLE

3.1 La thérapie représente le champ des actions exercées sur les causes profondes des désordres, et non sur les symptômes.

3.2 La meilleure thérapie pour la conservation est l'entretien préventif.

3.3 La compréhension de la signification de la structure, et l'évaluation de son niveau de sécurité conditionnent les mesures de conservation et de renforcement.

3.4. Aucune action de doit être entreprise sans que son caractère indispensable n'ait été démontré.

3.5 Les interventions doivent être proportionnées aux objectifs de sécurité fixés et être maintenues au niveau minimal garantissant stabilité et durabilité avec le minimum d'effets négatifs sur la valeur du bien considéré.

- 3.6 La conception du projet d'intervention sera toujours fondée sur une bonne connaissance des causes des désordres et de la dégradation.
- 3.7 Le choix entre les techniques "traditionnelles" et les techniques "innovantes" doit être fait au cas par cas, en donnant la préférence aux techniques les moins envahissantes et les plus respectueuses des valeurs patrimoniales, tenant en compte les exigences de sécurité et de durabilité.
- 3.8. Parfois les difficultés rencontrées pour le contrôle des véritables niveaux de sécurité et les résultats positifs de l'intervention peuvent conduire à recourir à une démarche progressive, en commençant à un niveau minimum, et en adoptant ultérieurement une série des mesures supplémentaires ou correctives.
- 3.9 Les mesures choisies doivent être réversibles autant que possible, de telle sorte que, si de nouvelles connaissances le permettent, des mesures plus adéquates puissent être mises en oeuvre. Si les mesures ne peuvent être réversibles, on doit s'assurer que des interventions ultérieures puissent encore intervenir.
- 3.10 Tous les matériaux utilisés pour les travaux de restauration, particulièrement les nouveaux matériaux, doivent être testés de manière approfondie et apporter les preuves non seulement de leurs caractéristiques mais également de leur compatibilité avec les matériaux d'origine, afin d'éviter les effets secondaires non souhaitables.
- 3.11 Les qualités intrinsèques d'une structure et de son environnement, dans son état premier ou modifié à son avantage par l'histoire, doivent être conservées.
- 3.12 Chaque intervention doit autant que possible respecter le concept originel, les techniques et la valeur historique des états précédents de la structure et en laisser des traces reconnaissables pour l'avenir.
- 3.13 L'intervention doit être le résultat d'un projet d'ensemble intégré qui permettra de donner une échelle de valeurs aux éléments architecturaux, structuraux et fonctionnels.
- 3.14 La dépose ou l'altération de matériaux historiques ou de caractéristiques de l'architecture doivent être évités autant que possible.
- 3.15 On choisira toujours de réparer plutôt que de remplacer les parties détériorées des structures anciennes.
- 3.16 Les imperfections et altérations non réversibles devenues parties intégrantes de l'histoire de la structure doivent être maintenues lorsqu'elles ne compromettent pas les exigences de sécurité.
- 3.17 Le démontage et la reconstruction doivent être considérés comme des interventions exceptionnelles résultant de la nature des matériaux et de la structure, dans le cas où la conservation avec d'autres moyens est impossible ou nuisible.
- 3.18 Les mesures de sécurité employées lors des interventions doivent clairement montrer leur objectif et leur fonction, sans causer de dommages à la valeur de l'objet traité.
- 3.19 Chaque proposition d'intervention doit être accompagnée d'un programme de contrôle à mettre en oeuvre, autant que possible, quand les travaux sont en cours d'exécution.
- 3.20 Les interventions qui ne peuvent faire l'objet de contrôle pendant leur exécution sont interdites.
- 3.21 Chaque intervention sur les structures doit être accompagnée de mesures de contrôle pendant sa mise en oeuvre puis sur le long terme pour s'assurer de son efficacité.
- 3.22 Toutes activités de contrôle et de suivi doivent être documentées comme faisant partie de l'histoire de la structure.